

Araştırma Makalesi

Piyasa Başarısızlığı Versus Kamu Başarısızlığı: Keynesyen Müdahaleci Devlet Anlayışı ve Neo-liberal Kalkınmacı Devlet Anlayışına Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Türkiye Örneğinde Eleştirel Bir Bakış¹

Market Failure Versus Government Failure: A Critical Overview of the Keynesian Interventionist State Concept and the Neo-liberal Developmentalist State Concept in the Centenary of the Republic of Türkiye

Adem ÜZÜMCÜ Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman adem.uzumcu@hbv.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-8699-053X	Dilan ÖZDEMİR Arş. Gör., Tarsus Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik dilanozdemir@tarsus.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-1390-5162
--	---

Makale Geliş Tarihi	Makale Kabul Tarihi
03.11.2023	18.12.2023

Öz

İktisadi kalkınma, ülkelerin üretim faktörlerini ve kaynaklarını optimal şekilde kullanarak ekonomik ve sosyal alanda refah düzeyinin artırılmasını ifade etmektedir. Devlet-kalkınma ilişkileri bağlamında üç temel kalkınma yaklaşımından söz edilebilir. Bu yaklaşımlardan geleneksel kalkınmacı devlet anlayışı kamu kesiminin ekonomide daha fazla aktif olmasını; neo-liberal kalkınma yaklaşımı kamunun piyasadaki rolünün azaltılması ve devletin küçültülmesini, yeni kalkınmacı devlet anlayışı ise bu iki görüşün dengeli biçimde piyasaya yansımalarını savunmaktadır. Ülkeler, günümüzde kapsayıcı büyüme ve yeni kalkınmacı devlet anlayışına uygun sosyo-ekonomik politikalar geliştirerek kalkınmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda başarı ölçütü, piyasa mekanizmasının etkin biçimde işlemesi, sosyo-ekonomik göstergelerde olumlu gelişmeler kaydedilmesi ve ekonomik hedeflere ulaşılabilir. Liberal ekonomi politikaları bağlamında piyasa koşullarında kaynakların optimal tahsisinin yapılamaması piyasa başarısızlığına, buna karşılık etkisiz kamu müdahaleleri kamu başarısızlığına yol açmaktadır. Bu noktada ülkelerin kalkınma politikaları geliştirilirken bu iki başarısızlık türünün oluşturduğu işsizlik, enflasyon ve ekonomik küçülme gibi ekonomik sorunların farkında olmak gerekmektedir. Bu amaçla bu çalışmada cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye’de uygulanan ekonomi politikaları; piyasa başarısızlığı ve kamu başarısızlığı bağlamında Keynesyen müdahaleci/kalkınmacı devlet anlayışı ve neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışı, Türkiye pratiği çerçevesinde, eleştirel bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Piyasa Başarısızlığı, Kamu Başarısızlığı, İktisadi Kalkınma, Türkiye, Cumhuriyetin Yüzüncü Yılı

Abstract

Economic development refers to increasing the welfare level of countries in economic and social areas by making optimal use of production factors and resources. In the context of state-development relations, three main development approaches can be mentioned. Among these approaches, the traditional developmentalist state approach, advocates that the public sector should be more active in the economy; the neo-liberal development

¹ Bu çalışma, 23-25 Ekim 2023 tarihinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi’nde gerçekleştirilen Akademi İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuştur.

Önerilen Atf /Suggested Citation

Üzümcü, A. & Özdemir, D., 2024, Piyasa Başarısızlığı Versus Kamu Başarısızlığı: Keynesyen Müdahaleci Devlet Anlayışı ve Neo-liberal Kalkınmacı Devlet Anlayışına Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Türkiye Örneğinde Eleştirel Bir Bakış, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 59(1), 75-93.

approach advocates reducing the role of the public sector in the market and downsizing the state; and the new developmentalist state approach advocates a balanced reflection of these two views on the market. Today, countries aim to develop by developing socio-economic policies in line with inclusive growth and the new developmental state approach. In this context, the criteria for success are the effective functioning of the market mechanism, positive developments in socio-economic indicators and the achievement of the economic goals. In the context of liberal economic policies, the failure of optimal allocation of resources under market conditions in the context of liberal economic policies leads to market failure, while ineffective public interventions policies lead to government failure. At this point, it is necessary to be aware of economic problems such as unemployment, inflation and negative economic growth caused by these two types of failure while developing the development policies of countries. For this purpose, this study critically examines the economic policies implemented in Turkey since the foundation of the republic within the framework of the concepts of market failure and government failure, the Keynesian interventionist state approach and the Turkish practice of the neo-liberal developmentalist state approach.

Keywords: Market Failure, Government Failure, Economic Development, Türkiye, Centenary of Republic

1. Giriş

Smith, Ricardo, Marshall ve Hayek gibi liberal düşünceyi savunan klasik iktisatçılara göre ekonomiyi görünmez el, yani piyasalar düzenlemektedir. Fiyatlar, faizler ve ücretlerin esnekliği piyasaları kendiliğinden dengeye getirmektedir. Piyasaların düzenleyici rolü, tam rekabet piyasası koşullarında optimal üretim/tüketim/kaynak dağılımı sağlanırken toplumsal refah maksimize edilmektedir. Dolayısıyla klasik iktisatçılara göre devlet, sadece iç-dış güvenliği temin etme ve piyasa düzenini koruyucu hukuksal çerçeveyi sağlamakla mükelleftir.

Klasik iktisatçıların kutsadığı piyasaların her zaman etkin sonuçları üretmediği 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile görülmüştür. Büyük Buhranın oluşturduğu işsizlik ve deflasyon, Marksist düşünce taraftarlarınca kapitalist sistemin sonunun geldiği biçiminde yorumlanırken Keynesyen düşünce etrafında *piyasa başarısızlığı kavramı* gündeme gelmiştir. Kamusal malların üretiminde piyasanın yetersiz kalması, eksik rekabetçi yapılar, dışsallıklar, ekonomik krizler vb. piyasa başarısızlıkları, Keynesyen ekonomi politikalarının taraftar bulmasına yol açmıştır. 1930'lardan itibaren kapitalist sistemi krizden çıkararak Keynesyen müdahaleci/refah devleti politikaları, görünmez elin (piyasanın) eksiklerini kapatmaya başlamıştır. Keynesyen refah devleti anlayışı, standart maliye ve para politikalarının ötesinde Türkiye gibi birçok gelişmekte olan ülke örneğinde işletmeciler devlet anlayışı yanı sıra planlama uygulamasını da getirmiştir. Nitekim Keynesyen kalkınmacı devlet anlayışı, Harrod-Domar büyüme modeli çerçevesinde planlama, ithal ikameci sanayileşme ve dış ticaret politikası gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda 1945-1975 döneminde uygulanmıştır.

1973 Petrol Krizi, ekonomik literatüre stagflasyon kavramını kazandırdığı gibi devletin piyasalara müdahalesini yanlış bulan parasalcılar, yeni klasik iktisatçılar, arz yanlı iktisatçılar tarafından ileri sürülen neo-liberal görüşlerin hâkim paradigma haline gelmesine yol açmıştır. Neo-liberal görüş taraftarları, devletin ekonomiye müdahalelerinin piyasayı düzenlemekten ziyade bozduğunu belirterek *kamu başarısızlığı kavramı* üzerinden devletin ekonomideki rolünün azaltılmasını istemektedir. Neo-liberal iktisatçılara göre kamu başarısızlıkları, devletin aşırı bürokrasiye, aşırı merkezîyetçi yapılar, yolsuzluklara, rant kollama faaliyetlerine yol açması şeklinde olabilir. Dolayısıyla neo-liberal ekonomik anlayışa göre devlet küçültülmeli, devlet işletmeleri özelleştirilmeli, fiyatlar/faizler/ücretler piyasada belirlenmeli, vergiler ve kamu harcamaları azaltılmalı, dışa açık politikalar izlenmelidir.

Neo-liberal ekonomi politikaları, 1982 dünya borç krizi sonrası, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşlar tarafından az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere tek reçete olarak sunulmuştur. Türkiye, 24 Ocak 1980 Kararları ile geleneksel kalkınmacı devlet anlayışından neo-liberal ekonomi politikalarına geçerek bu gelişmeden nasibini iki yıl önce almıştır. Türkiye'de özelleştirme uygulamaları 1990'ların sonunda gerçekleşebilse de neo-liberal çerçevede piyasaların serbestleştirilmesi, fiyatların/faizlerin serbest bırakılması ve ihracata dayalı büyüme/kalkınma politikalarına 1980'de geçilmiştir.

İktisadi kalkınma süreci, az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin üretim faktörlerini ve kaynaklarını optimal şekilde kullanarak sosyo-ekonomik alanda refah düzeyinin artırılmasıdır. SSCB'nin dağılmasıyla 1991'den itibaren dünyada neo-liberal ekonomi politikaları ve kalkınma anlayışıyla birlikte *küreselleşme* kavramı sıkça duyulmaya başlanmıştır. Küreselleşme ve neo-liberal kalkınma

anlayışı, 1990'lardan itibaren piyasa işleyişinin önündeki engellerin kaldırılması, uluslararası düzeyde mal-sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi olarak sosyal devlet anlayışından uzak, piyasaların izin verdiği kadar kalkınmacı devlet anlayışını getirmiş, işsizlik-yoksulluk gibi sorunların çözümü piyasanın insafına bırakılmıştır.

Bu çalışmada cumhuriyetin yüzüncü yılını yaşadığımız bu dönemde Türkiye dâhil birçok gelişmekte olan ülkede 1980'lerden itibaren uygulanan neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışının getirdikleri yanı sıra götördükleri eleştirel bir bakışla incelenmektedir. Bildiri planı şu şekildedir; ilk başlıkta piyasa başarısızlığı kavramı ve piyasa başarısızlığının görünümleri ele alınmakta, ikinci başlıkta piyasa başarısızlıklarının ortaya çıkardığı geleneksel kalkınmacı devlet anlayışından söz edilmektedir. Üçüncü başlıkta kamu başarısızlığı, dördüncü başlıkta kamu başarısızlığına karşı neo-liberal kalkınmacı yaklaşımının önerileri belirtilmektedir. Beşinci başlıkta Türkiye'de geçmişten günümüze uygulanan ekonomi politikaları piyasa ve kamu başarısızlığı bağlamında, yaşanan ekonomik gelişmeler çerçevesinde geleneksel ve neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışları altında eleştirel bir bakışla değerlendirilmektedir. Sonuç kısmında piyasa-kamu başarısızlıkları bağlamında geleneksel ve neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışı ve uygulanan ekonomi politikalarının sonuçları genel olarak ve Türkiye ekonomisi bağlamında özetlenmektedir.

1. Piyasa Başarısızlığı

Piyasa başarısızlığı, neoklasik refah teorisinde devletin ekonomiye müdahalesinin gerekçesidir. Teorinin ilk kısmına göre, kıt kaynakların tahsisinde tam rekabet piyasası koşulları altında fiyat sinyalleri, rasyonel piyasa aktörlerini (üretici/tüketici) kaynak kullanımındaki hataları düzeltmeye yönlendirmektedir. Ancak teorinin ikinci kısmı, eksik rekabet koşulları altında ortaya çıkan "piyasa başarısızlıklarının" ancak hükümet tarafından düzeltilebileceğine/düzeltilmesi gerektiğine dayanmaktadır. Teorinin ikinci kısmına göre politika yapıcılar uygun teşviklere/doğru bilgilere sahip olduğu için Pareto optimal kaynak tahsisine ulaşılabilir (Keech, Munger & Simon, 2012). Piyasa performansı ile beklenen sonuçlar arası uyumsuzluk, optimal kaynak tahsisinin gerçekleştirilemediği anlamına gelmektedir. Pareto optimal kaynak tahsisi, ölçeğe göre artan getirili sektörlerde, savunma, adalet eğitim, sağlık gibi kamusal malların üretiminde ve dışsallıkların mevcudiyetinde serbest piyasa koşullarında gerçekleşmemektedir (Özkıvrak, 2018). Bator (1958), piyasa başarısızlığını, az ya da çok ideal fiyatları sağlayan piyasa sisteminin "arzu edilen" faaliyetleri sürdürmede veya istenmeyen faaliyetleri durdurmadaki başarısızlığı olarak ifade etmektedir.

Piyasa başarısızlığının öne çıkan iki nedeni vardır. Bunlardan ilki piyasanın yapısından kaynaklanmaktadır. Örneğin oligopol piyasasında çok sayıda üretici olmadığı için tam rekabet koşulu sağlanamamaktadır. Diğer bir neden üretim ve tüketimden kaynaklanan maliyetlerin fiyat mekanizmasını bozmasıdır (Mihalache & Bodislav, 2019). Genel olarak piyasa başarısızlığına neden olan faktörler, kamusal malların üretim ihtiyacı, asimetrik bilgi, eksik rekabetçi piyasalar ve dışsallıklar gibi alt başlıklar altında değerlendirilmektedir.

1.1. Kamusal malların üretim ihtiyacı

Kamusal mallar, bireylerin malların bedellerini ödeyip ödememelerine bakılmaksızın o mallardan yararlanmalarının engellenmediği ve söz konusu kamusal malın yeni tüketicisinin başka bir tüketicinin rakibi olmadığı mallardır. Bu iki özellik kamusal malların dışlanamaz ve rakipsiz olduklarını göstermektedir (Mihalache & Bodislav, 2019). Kamu tarafından üretilen mal ve hizmetler (iç/dış güvenlik, adalet, eğitim, sağlık vb.) doğrudan topluma hitap etmektedir. Bu nedenle toplumdaki tüm bireyler kamusal mallardan yararlanabilir/dışlanamaz. Tam rekabet koşullarında serbest piyasa mekanizması, kamusal malların üretiminde yetersiz kalabilmekte, piyasa başarısızlığı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kamusal malların kamu kesimi tarafından üretilmesi gerekmektedir (Öztürk, 2004).

1.2. Asimetrik bilgi

Tam rekabet piyasalarında, tüm üreticilerin ve tüketicilerin tam bilgiye sahip olduğu kabul edilmektedir. Ancak günlük yaşamda tam/doğru bilgiye her zaman ulaşamamaktadır. Bu da karar vericilerin etkin olmayan kararlar alabilmesine neden olmaktadır (Sloman, 2006). Yanlış reklamlar, firmaların ürün/hizmetleriyle ilgili bilgileri tam/doğru sunmaması sonucu tüketici tercihleri bilgi eksikliği

nedeniyle çarpıklaşmaktadır. Bu durumda tüketiciler, bir ürünün kalitesi hakkında tam bilgi edinemedikleri/yanlış bilgilendirildikleri için o maldan bekledikleri faydayı alamamaktadır. Asimetrik bilgi, piyasada bulunan mal ve hizmetlerin kalitesini, fiyatlarını etkilediği ve kaynakların etkin tahsisini bozduğu için piyasa başarısızlığına neden olmaktadır (Winston, 2006; Barbaroux, 2015).

1.3. Eksik rekabetçi piyasalar

Eksik rekabetçi piyasalarda alıcı/satıcı, malların/hizmetlerin piyasa fiyatlarını anlaşılarak ya da bireysel olarak etkileyebilir. Örneğin monopol (tekeli) veya oligopolde (kartel) tam rekabet piyasası fiyatlarına razı olmayan alıcı ve satıcılar mal veya hizmetlerini piyasa fiyatından daha yüksek bedelle satabilmektedir. Firmaların piyasa fiyatlarını bu şekilde doğrudan etkileyebilmeleri Pareto etkinliğini bozmaktadır. Bu nedenle devlet, optimal kaynak tahsisinin gerçekleştirilebilmesi için piyasalara müdahale etmektedir (Öztürk, 2004). Devletin müdahalesi kartellerin oluşmasını engellemek için anti-tröst yasaları çıkarmak, kamu kesimi aracılığı ile mal/hizmet üretmek şeklinde olabilmektedir (Ercoşku, 2017).

1.4. Dışsallıklar

Özel sektör üretim sürecinde dışsallıklar, büyük ölçüde sınır belirleme maliyetlerinin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin negatif dışsallıklar, insan faaliyetleri ile çevre etkileşimi (çevre kirliliği) sonucu ortaya çıkmakta ve optimal kaynak tahsisini etkileyebilmektedir (Vatn & Bromley, 1997). Dışsallıklar, kamu müdahalesini gerektirmekte, devlet, tüketicileri ve firmaları eylemlerinin sosyal maliyetlerini hesaba katmak (çevre kirliliğinin bedelini ödemek) veya sosyal faydayı sağlamak (örneğin aşı) için fiyatlandırma veya miktar politikaları kullanabilir. Miktar politikaları yasalar (hava kirliliği sınırı) veya kontroller (filtre kullanımı) şeklinde olabilir (Winston, 2006). Devlet, dışsallıkları azaltma konusunda mali önlemler alabilir. Örneğin negatif dışsallık üreten firmalara birim başına vergi uygulanabilir. Negatif dışsallıkla orantılı vergi uygulanması durumunda firmalar üretimlerini azaltınca sosyal dengeye ulaşabilmektedir (Öztürk, 2004).

2. Kalkınmacı Devlet Anlayışı

Yeterli sermaye birikimine sahip olmayan, özel sektör faaliyetlerinin zayıf olduğu ve girişimcilerin olmadığı ya da girişimcilik faaliyetlerinin az olduğu ülkelerde sanayileşmenin sağlanabilmesi için devlet koruması/desteği gerekmektedir (Kaynak, 2020). Özellikle yerli üretimde yeterli hale gelebilmek ve ihracat yapabilmek için yerli sanayinin uluslararası rekabetten korunması durumunda devletin *kalkınmacı bir rol* üstlendiği söylenebilir.

Kalkınmacı devleti, Johnson (1982), kaynakları tahsiste piyasa güçlerinin organize olmayan etkisine güvenmek yerine, kalkınma sürecine doğrudan müdahale ederek iktisadi kalkınmanın yönünü ve hızını etkilemeye kararlı devlet olarak tanımlamaktadır. Bagchi (2000)'ye göre kalkınmacı devlet, kalkınmayı hükümet politikasının birinci önceliği sayan ve bu hedefi gerçekleştirebilmek için etkili araçlar tasarlayabilen devlettir. Söz konusu araçlar; yeni kamu kurumlarının oluşturulmasını, vatandaşlar ve yetkililer arasındaki resmi/gayri resmi iş birliği ağlarının geliştirilmesini, ticaret ve kârlı üretim için yeni fırsatların kullanılmasını içermektedir.

Kaynakların etkin tahsisi, iktisadi büyümenin/kalkınmanın sağlanması, gelir ve fiyatlar arasında istikrarın sağlanması, devletlerin iktisadi görevleri arasındadır. Bu açıdan devletlerin kalkınmacı devlet anlayışını benimsemesinde aşağıdaki faktörler etkili olmaktadır;

2.1. Piyasa başarısızlığı

Serbest piyasanın işlevlerini yerine getirememesi sonucu ortaya çıkmakta ve devlet müdahalesini gerektirmektedir. Örneğin eksik rekabetçi piyasalarda alıcı ve satıcıların fiyatlara müdahale edebilmesi, karteller oluşturarak kaynak tahsisi etkinliğini bozmaları mümkündür. Kamusal malların üretiminde piyasanın yetersiz kalması, kaynakların etkin tahsisini bozarak piyasa başarısızlığına neden olmaktadır. Asimetrik enformasyon sorunu ile dışsallıkların varlığı da piyasa başarısızlığı kaynaklarıdır.

Tasarruf eksikliği ve özel sektörün yetersizliği: Yatırımlar, sürdürülebilir büyüme ve kalkınma açısından önem taşımaktadır. Yatırımlar, borçlanma ve/veya tasarruf yolu ile yapılabilmektedir. Tasarrufların yeterli olmaması ve borçların geri ödenmeme riski, yatırım yapılmasını olumsuz etkilemektedir. Kalkınmacı devlet anlayışına göre yatırımların yapılması için tasarruflar teşvik edilmelidir. Ülkede özel

sektörün bilgi, birikim ve deneyiminin yetersizliği de korumacı devlet müdahalesini gerektirebilmektedir (Su, 2018).

2.2. Kaynak kullanımında etkinliğin bozulması

Kıt kaynaklar ile sınırsız ihtiyaçların karşılanması, mevcut kaynakların etkin kullanımını gerektirmektedir. Ancak bazı durumlarda piyasa, kaynakları etkin dağıtamamakta ve kamu müdahalesi gerekebilmektedir. Kamu, çeşitli politikalarla kaynakların etkin kullanımını (planlama ve yol göstericilik) sağlayabilmektedir.

2.3. Ekonomik dalgalanma ve krizler

Ülke ekonomilerinde politik riskler, küresel olaylar, gelir-harcama dengesizlikleri, enflasyon gibi nedenlerle dalgalanmalar yaşanabilmektedir. Ekonomik dalgalanmaların süreklilik arz etmesi toplumsal refahı olumsuz etkilemekte ve devlet müdahalesi gerekebilmektedir (Su, 2018). Ayrıca ulusal/uluslararası ekonomik krizler ülkelerin darboğaza girmesine neden olmakta, serbest piyasa mekanizması krizlerin atlatılmasında yetersiz kalmakta ve devlet müdahalesi gerektirmektedir.

Kalkınmacı devlet anlayışının benimsenmesinde yukarıda belirtilen nedenler dışında adaletsiz gelir dağılımının düzeltilmesi, istikrarlı iktisadi büyümenin amaçlanması sayılabilir. Piyasa mekanizmasını reddetmeden devlet müdahalesini gerekli bulan Keynes'e göre piyasaya devletin müdahalesi olmadığında ekonomi kendiliğinden dengeye gelememekte, eksik rekabet/istihdam koşulları geçerli olabilmektedir. Eksik istihdam nedeniyle azalan efektif talebin artırılması, üretim ve yatırımların sürmesi için devletin ekonomiye müdahalesi gerekmektedir (Su, 2018; Acar, 2017). Piyasa başarısızlıklarından kaynaklanan ekonomik sorunların giderilmesi noktasında Keynesyen çerçeveyi esas alan refah devleti/sosyal devlet anlayışına göre para/maliye/gelirler politikaları kullanılarak devletin piyasalara daha fazla müdahalesi gerekmektedir (Gül, 2004).

Öte yandan piyasa başarısızlıklarına müdahalede yararlı görülen kalkınmacı devletin ekonomiye müdahalelerin başarısızlıkla sonuçlanması da mümkündür ve bu durum kamu başarısızlığı olarak ifade edilmektedir.

3. Kamu Başarısızlığı

Kamu başarısızlığı kavramı, ilk kez J.C Wolf'un 1979'da yazdığı "A theory of non-market failure" (Piyasa Dışı Başarısızlık Teorisi) başlıklı çalışmasında belirtilmiştir. Kamu başarısızlığı, tam rekabet piyasasında meydana gelen sapmalara devlet düzenlemelerinin gerçekten çözüm olamayabileceği ihtimalini göstermektedir. Kamu başarısızlığı, aslında devletin piyasa başarısızlığını çözememesidir (Keech & Munger, 2015). Kamu başarısızlığı, optimalden daha az sapmalı eylemler ve eylemsizliklerin toplamı olarak da belirtilmektedir. Kaynakların etkin kullanılmamasından kaynaklanan düzeltilmemiş tüm piyasa başarısızlıkları sonuçlarından görece daha büyük sapmalara yol açan devlet müdahaleleri, kamu başarısızlığı kabul edilmektedir (Krueger, 1990).

Wolf (1979), çalışmasında kamu hizmetlerine olan arz/talep dengesizliklerini, kamu başarısızlığının ana sebebi olarak görmektedir. Wolf, kamu başarısızlığının nedenlerini; maliyetler ve gelirler arasındaki ayırım, içsellikler ve organizasyonel hedefler, türetilmiş dışsallıklar ve dağıtım eşitsizliği olarak belirtmektedir.

3.1. Maliyetler ve gelirler arasındaki ayırım

Fiyat mekanizmasıyla bir faaliyetin üretim maliyetlerini o faaliyeti sürdüren gelire bağlayan piyasaların aksine, piyasa dışı (kamusal) faaliyet; vergiler gibi fiyat dışı kaynaklar veya kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarının bağış/hibelerinden finanse edilmektedir. Maliyetler ile gelirler arasındaki kopukluk, kaynakların yanlış tahsisine yol açabilir. Kamu tarafından gerçekleştirilen bir faaliyeti sürdürmek için gereken gelirlerin, o faaliyeti üretmenin maliyetleriyle ilgisinin olmadığı/bağlantı kurulamadığı durumlarda, belirli bir çıktıyı üretmek için gerekenden fazla kaynak kullanılabilenekte, bu durum kaynak israfını ve kamu başarısızlığını göstermektedir (Le Grand, 1991).

3.2. İçsellikler ve organizasyonel hedefler

Wolf, içsellikleri "kurum veya kurum personelinin performansını yönlendirmek, düzenlemek ve değerlendirmek için piyasa dışı (kamu) kuruluşlar için geçerli olan hedefler" olarak tanımlamaktadır.

Kamu kurumları, piyasa kuruluşlarının kullanabileceği doğrudan performans göstergelerinden özellikle de kârdan yoksun olduğundan kamu kurumları kendi standartlarını/hedeflerini geliştirmektedir. Kamu kurumlarında çalışan personel ile rekabetçi bir piyasada faaliyet gösteren firma personeli ya da kamu tarafından sübvansiyon edilen kurumlar personelinin davranışları arasında kurumların iç dinamikleri ve organizasyonel hedefleri açısından farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle kamu müdahalesinin aldığı biçim, ilgili aktörlerin davranışlarını, kurumların verimliliklerini etkilemekte ve kamu başarısızlığı ortaya çıkabilmektedir (Le Grand, 1991).

3.3. Türetilmiş dışsallıklar

Türetilmiş dışsallıklar, algılanan piyasa başarısızlığını düzeltmek için tasarlanmış devlet müdahalesinin istenmeyen/beklenmeyen yan etkileridir. Piyasa ilişkilerinde üretilen dışsallıkların ekonomik aktörler tarafından dikkate alınmayan maliyetleri ve faydaları temsil etmesine benzer şekilde, kamusal alanda türetilmiş dışsallıklar da onları oluşturmaktan sorumlu kurum tarafından fark edilmeyen yan etkilerdir (Wolf, 1989, Akt; Dollery & Worthington, 1996). Bu bağlamda kamu tarafından sağlanan ayrıcalıklar/imtiyazlar bir çeşit türetilmiş dışsallık olarak rant kollama faaliyetlerine yol açarak kaynak tahsisi etkinsizliğini ve kamu başarısızlığını üretebilmektedir.

3.4. Dağıtım eşitsizliği

Wolf'a (1989) göre dağıtım eşitsizlikleri, karakteristik olarak güç ve ayrıcalıkların dağılımından ortaya çıkmaktadır. Buna göre kamu kurumlarında görev yapan üst düzey yöneticilere yararı olacak biçimde güç ve ayrıcalıkların eşitsiz dağıtım (nepotizm) söz konusu olabilmektedir. Wolf (1989) dağıtımsal piyasa başarısızlıklarının tipik olarak gelir ve servet farklılıklarından ortaya çıktığını savunmakta; Le Grand (1991) ise dağıtım eşitsizliğinin teorik olarak ele alınmaması ve gerçekle bağdaşmaması nedeniyle Wolf'u eleştirmektedir. Le Grand (1991) çalışmasında Wolf'un kamu başarısızlığı nedenlerine eleştirel biçimde yaklaşmaktadır.

Le Grand'a göre devlet, kendisini sosyo-ekonomik faaliyetlere tedarik, vergilendirme ya da sübvansiyon ve düzenleme olarak üç şekilde dâhil etmektedir. Yani bir devlet, ilgili kurumlara sahip olarak, işleterek ve ilgili personeli istihdam ederek mal/hizmet temin edebilmektedir. Devlet metayı vergilendirebilmekte, metanın fiyatını rekabetçi bir piyasada ulaşılabilecek seviyenin üstüne çıkarabilmekte veya metayı sübvansiyon ederek fiyatını piyasa seviyesinin altına indirebilmektedir. Hatta metayı (aşu gibi) ücretsiz sağlayabilmektedir. Le Grand, kamu başarısızlığının nedenlerini verimlilik ve adalet (Demir, 1997) temelinde değerlendirmektedir. Ona göre devletin piyasaya dâhil olma şekilleri verimsizlik ürettiğinde kamu başarısızlığı ortaya çıkmaktadır.

Kamu kesimi başarısızlığının nedenleri yanı sıra ortaya çıkardığı sorunlardan da söz edilebilir ki, bunlar devletin aşırı merkezîyetçi hale gelmesi, aşırı bürokrasiye yol açması ve hantal bir devlet haline gelerek kaynak israfına yol açması olarak belirtilebilir.

4. Neoliberal Kalkınmacı Devlet Anlayışı ve Önerileri

Soğuk savaş döneminde Marksist düşüncüyü benimseyen komünist/sosyalist ülkelerde merkezi kalkınma planları katı şekilde uygulanırken bazı gelişmiş kapitalist ülkelerde (Fransa, İtalya gibi) ve Türkiye dâhil bazı gelişmekte olan ülkelerde kalkınma planları Keynesyen çerçevede geleneksel kalkınmacı devlet anlayışının refah devleti uygulamalarının görünümü olmuştur. Bu ülkelerde devlet işletmeciliği (Türkiye'de KİT'ler) ve özellikle Latin Amerika ülkelerinde ithal ikameci sanayileşme/kalkınma politikaları devreye alınmış, Almanya ve İskandinav ülkelerinde ise piyasaya daha fazla önem veren *düzenlenmiş liberalizm (ordo-liberalizm)* olarak bilinen piyasanın başarısını hedeflemekle birlikte işsizlik sigortası gibi sosyal güvenceleriyle ön plana çıkan *sosyal piyasa ekonomisi* uygulamaları yaşanmıştır. (Başoğlu, Ölmezogulları & Parasız, 2001).

1960-1970 döneminde Güney Kore başta olmak üzere kısa dönemli ithal ikameci politikalarından sonra ihracata dönük sanayileşme politikalarına geçen az sayıda gelişmekte olan ülke olsa da gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunun izlediği ithal ikameci sanayileşme politikasının tıkanmasına yol açan gelişme 1973'te yaşanan Petrol Krizi/Şoku olmuştur. OPEC ülkelerinin ham petrol üretimini kısması sonucu 1973'te petrol fiyatlarının dört katına çıkması ile ortaya çıkan bu arz yönlü şok, maliyet- enflasyonu yanı sıra 1974-1980 arasında birçok ülkede işsizlik oranının yükselmesine yol açmıştır. Maliyet enflasyonu ve işsizliğin bir araya gelmesiyle oluşan stagflasyon olgusu, Keynesyen geleneksel

kalkınmacı devlet anlayışının eleştirilmesi noktasında neo-liberal düşüncüyü savunan iktisatçılara büyük bir koz vermiştir. Friedman'ın başını çektiği parasalcı iktisatçılar, liberalizmin/kapitalizmin ekonomik alanda özgürlükler kazandırdığını, devletin/kamunun başarısız olduğunu, Lucas gibi yeni klasik iktisatçılar kamunun uyguladığı para/maliye politikalarının bireylerin rasyonel beklentileri altında başarısız olmaya mahkûm olduğunu ve kamunun etkin ekonomi politikaları üretmeyeceğini ileri sürmüş, Arthur Laffer gibi arz yanlı iktisatçılar talep yönlü ekonomi politikalarıyla ön plana çıkan Keynesyen paradigmanın iflas ettiğini, devletin küçültülmesi gerektiğini, vergiler ve kamu harcamalarının azaltılmasını ve verimlilikten uzak kamu işletmelerinin özelleştirilmesini savunmuşlardır (Demir, 1997).

Ayrıca 1950-1975 döneminde bazı ülkelerdeki askeri yönetimlerin/diktatörlüklerin bireysel özgürlükleri sınırlayarak, özel girişimlerin önünü tıkadıkları, kamu kaynaklarının israfına yol açan etkinlikten uzak ekonomi politikaları uyguladıkları, bu nedenle devletin siyasi ve ekonomik anlamda etkisinin azaltılması gerektiği yönündeki neo-liberal görüşlerin taraftarları giderek artmıştır. (Üzümcü, 2018).

Böylece 1980'li yılların başında neo-liberal görüşler hakim paradigma haline gelmiş, G. Kore, Meksika, Arjantin, Brezilya gibi gelişmekte olan ülkeleri ve fakir/azgelişmiş Afrika ve Asya ülkelerini vuran 1982 Dünya Borç krizi, neo-liberal görüş taraftarlarının, devletin ekonomiye müdahalelerinin piyasayı düzenlemekten daha çok bozduğunu belirtmeleri ve *kamu başarısızlığı kavramı* üzerinden devletin ekonomideki rolünü azaltacak neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışı görüşlerini ileri sürmelerine yol açmıştır. Bu gelişmeler IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşların borç batağına batan bu ülkelere, neo-liberal ekonomi politikaları ve kalkınmacı devlet anlayışının sınırları içinde kalmaları şartıyla kredi kullanabilecekleri gibi bir sonucu getirmiştir. (Dikkaya & Üzümcü, 2017).

Neo-liberal yaklaşım, ekonomilerin kapalı değil, küresel olduğunu belirterek geleneksel kalkınmacı devlet anlayışını eleştirmektedir. Neo-liberal küreselci, kalkınmacı devlet anlayışına göre devletin piyasadaki etkinliğinin azaltılması, piyasa dostu tüm faaliyet ve araçların desteklenmesi, küresel mal, hizmet ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi gerekmektedir (Doğan & Öztürk, 2010). Neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışı, bu yönü ile geleneksel kalkınmacı devlet anlayışından büyük ölçüde ayrılmaktadır. Çok fazla kaynağa el koyan ve fiyatlarını belirleyen büyük devletin ekonomiye müdahaleleri ve sosyal devletçi kalkınma yardımları sosyo-ekonomik kalkınmayı engellemektedir. Diğer bir deyişle geleneksel kalkınmacı yaklaşımın içe dönük ve korumacı politikaları bireylerin tasarruf ve yatırım yapmalarını engellemekte, teknolojik gelişmelerden yoksun kalan iç piyasa yenilik üretmeyerek iktisadi büyümeye ve kalkınmaya katkı sağlayamamaktadır (Öğüt, 1998).

Neo-liberal yaklaşımda devletçi/katı finansal ve ticari düzenlemelerin kaldırılması (deregülasyon) ve özelleştirme sayesinde üretim faktörleri ve kaynaklar açısından eşitsiz donanımına sahip gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş/kapitalist ülkeler gibi uluslararası piyasalardan pay alması mümkün olabilir. Serbestleştirme (deregülasyon) ile kamuca belirlenen fiyatların sayısı azaltılabilir, piyasa gerçeklerinden uzak çarpık fiyatlama azaltıldığında mal/hizmetlerin kalitesi ve piyasaların verimliliği artar (Göç, 2022).

Neo-liberal kalkınma yaklaşımının, azgelişmiş ülkelerin iktisadi büyümeleri hakkında çeşitli önermeleri de bulunmaktadır. Bu önermelerden ilki, ülkelerin dış ticaretlerinin serbestleşmesi ile büyüme oranları arasında paralellik bulunduğuudur. Bu önermeye göre, uluslararası ticaretin rekabetçi yapısı, ülkeleri kaynaklarını daha verimli kullanmalarına, etkin kapasiteyle üretim yapmalarına, ölçek ekonomilerinden yararlanmalarına ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamalarına olanak sağlamaktadır. Diğer bir önerme piyasaların serbestleştirilmesi ile kaynakların yurt içinde optimal dağılacığıdır. Böyle bir durumda piyasa başarısızlığına yol açan kamunun etkisiz kaynak tahsisi ve ekonomik israf önlenmektedir (Öğüt, 1998; Abacı, 2012).

Neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışında devletin sosyal-ekonomik alanlardaki etkinliğinin sınırlandırılması söz konusudur. Minimum devlet müdahalesi anlayışı ile kamu teşebbüslerinin özel sektöre devriyle (özelleştirme) iktisadi etkinlik sağlanmakta ve toplumsal refah yükseltilebilmektedir. Özelleştirmeler kamu kurumunun tamamının satılması, halka arz edilmesi, tasfiyesi ya da kiralanması yoluyla gerçekleştirilebilir. Ancak devletin küçültülmesi amacıyla işletmelerin özel kesime devri, devlet müdahalesinin tamamen sonlandırılacağı anlamına gelmemektedir. Özel sektörün aşırı fiyat

uygulamaları ve kartel oluşturma ihtimaline karşı devletin düzenleyici (regülatör) rolünü koruması gerekmektedir (Abacı, 2012).

5. Keynesyen Müdahaleci Devlet ve Neo-Liberal Kalkınmacı Devlet Anlayışı: Türkiye Örneğinde Eleştirel Bir Bakış

Türkiye’de ulusal ekonominin inşasının başladığı cumhuriyetin ilk yıllarında (1923-1929) döneminde özel girişime dayalı liberal ekonomi politikaları uygulanmıştır. Ancak Türkiye’de burjuvazi sınıfının olmaması, özel kesimin yetersizliği ve mevcut girişimcilerin bu dönemde daha çok kısa vadeli ticari kazançları tercih etmesi nedeniyle özel kesim eliyle sanayileşme politikalarında başarıya ulaşılamamıştır. Liberal ekonomi politikalarının piyasa başarısızlığıyla sonuçlanmasında mevcut kaynak yetersizliği yanı sıra kaynakların kalkınmayı sağlayacak sanayileşmeye tahsis edilememesi etkili olmuştur (Tokgöz, 1997). Bununla birlikte Türkiye’de o tarihte tarıma dayalı bir ekonomik yapının olması ve batı ülkelerine benzer piyasa mekanizmasının bulunmaması, bize tam anlamı ile bir piyasa başarısızlığının yaşandığı hakkında kesin bulgular sunmamaktadır.

Türkiye, 1929 Ekonomik Buhranının olumsuz etkileri nedeniyle sanayileşme-kalkınma sürecinde liberal ekonomi politikalarının alternatif olarak 1930’da korumacı ve ekonomiye müdahaleci devletçi sanayileşme ve kalkınma politikaları bağlamında *ılımlı devletçilik* politikasına geçmiştir (Üzümcü, 2008). Bu bağlamda yerli sanayiye oluşturmak ve korumak adına 1929’da gümrük vergileri artırılmış, iki yıl sonra ithalat kotaları uygulamaya konmuştur (Savrul, Özel & Kılıç, 2013). 1934-1938 döneminde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanarak ithal ikameci sanayileşme politikası hayata geçirilmiştir. 1930-1938 dönemi Türkiye’de piyasa-kamu başarısızlığından ziyade kamunun ekonomideki rolünün artırılmaya çalışıldığı, sanayileşme/kalkınma çabasının başladığı yıllar olmuştur denilebilir.

Türkiye’de 1939-1945 arası savaş yıllarında maliye politikaları, savaş nedeniyle artan savunma harcamaları ile kamu gelir-gider dengesinin sağlanmasına yönelmiştir. Bu amaçla bazı vergi oranları artırılmış ve tartışmalı *varlık vergisi* uygulaması olmuştur (Üzümcü, 2008). Vergi oranı artışına rağmen bütçe açıklarının sürmesi, mal kıtlığı ortamında artan enflasyonist ticari kazancı vergilendirecek mekanizma olmaması nedeniyle hükümet merkez bankasından borçlanmış, artan emisyon enflasyonu yükseltmiştir. Nitekim 1938-1945 döneminde emisyon beş katına çıkarken enflasyon oranları da benzer seyir izlemiştir (TÜİK, 2014: 555).

Enflasyonist ortamda savaşın yarattığı karaborsacılık ve istifçilik gibi olumsuzluklar savaş gibi olağanüstü durumda kamu politikaları başarısızlığını göstermiştir. Türkiye’de savaş sonrası uluslararası konjonktürün etkisiyle 1946’da çok partili parlamenter sisteme geçilmiştir. 1946-1949 döneminde kamunun ekonomideki rolünün daraltılmasına ilişkin uluslararası baskının etkisiyle başlayan görece liberal kalkınmacı anlayış, 1950’de Demokrat Parti’nin (DP) iktidara gelmesiyle uygulama imkânı bulmuştur. Bu çerçevede ithal ikameci dışa kapalı sanayileşme modeli yerine, ithalatın serbestleştirildiği, dışa dönük, dış yardım ve kredilere başvuru, sanayiden ziyade madencilik, inşaat, tarım ve altyapıya önem veren, devletin ekonomideki rolünün azaltılarak özel girişime önem verilmesini içeren iktisadi model benimsenmiştir (Dikkaya & Özyakışır, 2018).

DP, iktidara gelince ithalatı %50’den fazla oranda libere etmiş, bu durum DP iktidarının (1950-1960) ilk yıllarında ithalatın hızla yükselmesine yol açmıştır. Bununla birlikte aynı yıllarda Türkiye’nin ihracatının da (Kore Savaşının Türkiye’nin ihraç ürünleri fiyatını artırması sonucu) artmasıyla, ithalattaki artış sorun oluşturmamıştır. Bununla birlikte 1953 sonrası artan ithalata karşın ihracatın yeterince artmaması, Türkiye’nin döviz darboğazı yaşamasına neden olmuştur. 1954’ten itibaren ithalat kotaları ve yasakları gibi uygulamalarla ithalat kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Boratav, 1998). 1956’dan itibaren ithalat bedellerinin ödenememesi sorunu ile karşılaşmış, bu durum ithalatın azalmasına yol açan bir başka faktör olmuş ve 1955’te 500 milyon dolar civarında bulunan ithalat, 1958’de 315 milyon dolara kadar inmiştir (TÜİK, 2014: 437).

Türkiye’nin bu dönemde *piyasa başarısızlığı denebilecek olumsuz makroekonomik göstergeleri* olarak ithalata ilişkin sıkıntılar dışında enflasyon oranının yükselmesinden ve görece işsizlik oranı artışından söz edilebilir. Çünkü bu dönemde (1953 yılı hariç) büyüme oranları dalgalı seyir gösterse de negatif olmamış, hatta darbe sonrası en düşük düzeyine (%2) inmiş, ihracat miktarı 1958 yılı hariç 300 milyon dolar civarında seyretmiştir. 4 Ağustos 1958 İstikrar Kararları ile KİT ürünlerine yapılan zamlar, dış ticaretteki tıkanma ve artan emisyonun etkisiyle 1959’da enflasyon %19,5 oranına ulaşmış, işsizlik oranı

görece artarak %9,6'ya yükselmiştir (Demir & Üzümcü, 2001: 2-6). Öte yandan Türkiye'de kişi başına düşen gelir 1959'da 583 dolarken 1960'ta 359 ve 1961'de 194 dolara gerilemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında 4 Ağustos 1958 Kararları ile dolar TL kurunun 2,8 TL'den kademeli olarak 1960'ta ihracatta 5,37 TL ve ithalatta 4,73 TL'ye ve 1 Ocak 1961 tarihi itibarıyla 9 TL düzeyine çıkmasının (TÜİK, 2014: 437) veya bir başka deyişle TL'nin 3 katının üzerinde değer yitirmesinin etkisi bulunmaktadır (Dikkaya & Üzümcü, 2017).

Özetle DP döneminin ilk yarısında kamunun ekonomideki etkinliğinin azaltılmasına karşılık ikinci beş yıllık dönemde yeniden müdahaleci devlet kimliğine dönülmesi sonucu büyüme oranlarında istikrar sağlanamamış, ihracatın yeterince artmamasına bağlı döviz kıtlığı enflasyon sorunuyla birleşmiş ve darboğazın giderilmesi için dış çevrelerin baskısıyla 4 Ağustos 1958 Kararları alınmış, dolayısıyla *DP'nin 1955 sonrası uyguladığı ekonomi politikaları piyasa başarısızlığıyla sonuçlanmıştır.* (Dikkaya & Özyakışır, 2018).

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra kabul edilen 1961 Anayasası ile birlikte Türkiye'de planlı kalkınma dönemi başlamıştır. 1961'de Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve Türkiye'de 1963'ten itibaren 5 yıllık kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır. Keynesyen geleneksel müdahaleci/kalkınmacı devlet anlayışının tam yansımaları olan planlı kalkınma modeline geçilmesinde ticari sermayeyi sanayi sermayesine dönüştürme, planlama ile sosyo-ekonomik gelişmeyi sağlama, ithal ikameci sanayileşme politikası ile kalkınma, koruyucu dış ticaret politikaları ile döviz darboğazından kurtulma isteği yanı sıra, Türkiye'ye dış borç veren ülkelerin de planlı ekonomiden yana tavırları etkili olmuştur.

Türkiye'nin 1963-1967 ve 1968-1972 yıllarını kapsayan birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde ekonominin %7 büyümesi hedeflenmiş ve bu hedefe büyük ölçüde ulaşılmıştır. Buna karşılık üçüncü plan döneminde meydana gelen olaylar ekonomik göstergeleri olumsuz etkilemiş ve Türkiye'de *geleneksel kalkınmacı devlet anlayışının 1980'de terkedilmesine* yol açmıştır. 1973 petrol krizi, Kıbrıs Barış Harekâtı ve sağ-sol çatışmalarının oluşturduğu sorunlar kalkınmacı devlet anlayışının en önemli makroekonomik göstergelerinden biri olan iktisadi büyüme oranlarının 1973-1980 döneminde dalgalı bir seyir izlemesine neden olmuş, hatta cumhuriyet tarihinde iki yıl üst üste ekonomik küçülme 1979'da (-%0,6) ve 1980'de (-%2,4) yaşanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2015).

Enflasyon oranı (TÜFE), 1980'de üç haneli rakama (%101,4), işsizlik oranları 1977 ve 1978'de çift haneli rakamlara ulaşmıştır. Bu dönemde kişi başı gelir, dolar cinsinden 1979'a kadar yükselmesine karşılık 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile TL'nin dolar karşısında değerinin 35 TL'den 70 TL'ye düşürülmesi nedeniyle 1.539 dolara gerilemiştir (TÜİK, 2014). Bu dönemde ihracat dalgalı bir seyirle 1980'de 2,9 milyar dolara kadar yükselse de asıl artış ithalatta olmuş, artan petrol ithalatı faturası sonucu ithalat 8 milyar dolara ulaşmış, dış ticaret açığı 5 milyar doları bulurken ihracatın ithalatı karşılama oranı %36'ya gerilemiştir. Ayrıca konsolide bütçe açığının GSYİH'ya oranı 1973'de sadece -%0,5 iken 1980'de -%3 düzeyine yükselmiş, kamu kesimi borçlanma gereğinin (KKBG) GSYİH'ya oranı 1980'de -%8,8 gibi yüksek düzeye çıkmış, dolayısıyla uygulanan geleneksel müdahaleci/kalkınmacı ithal ikameci sanayileşme politikalarında *kamu başarısızlığı* görülmüştür (Demir & Üzümcü, 2001).

Türkiye ekonomisinin darboğaza girdiği, *ülkenin 70 cente muhtaç* olduğu bu ortamda neo-liberal politikaların uluslararası destekçisi Dünya Bankası Grubunda 1973-1979 arası çalışan ve Demirel hükümeti tarafından DPT müsteşarlığına atanan Turgut Özal'ın mimarı olduğu 24 Ocak 1980 Kararları alınmıştır. IMF ve Dünya Bankası tarafından stand-by antlaşması ve program kredileri ile desteklenen 24 Ocak 1980 Kararları'nda kısa vadede enflasyonu indirmek, döviz darboğazından kurtulmak ve piyasa ekonomisini güçlendirmek hedeflenmiştir (Doğan, 1980). Uzun vadede yapısal dönüşüm öngören 24 Ocak 1980 Kararları, aslında 1973-1979 döneminde yaşanan kamu başarısızlığı nedeniyle kamunun ekonomideki rolünün azaltılmasını öngören neo-liberal politikalar içermektedir. Bu kapsamda alınan kararlarla serbest piyasa önündeki engellerin kaldırılmasını içeren uzun vadeli neo-liberal ihracata dönük büyüme/kalkınma stratejisi benimsenmiş ve piyasanın görünmez eline Türkiye ekonomisi teslim edilmiştir (Dikkaya & Üzümcü, 2017).

12 Eylül 1980² askeri darbesinden sonra 6 Kasım 1983 seçimlerine kadar Türkiye’de üç yıllık ara rejim dönemi yaşanmıştır. 6 Kasım 1983 seçimlerinde Anavatan Partisi iktidarında Başbakan olan Turgut Özal döneminde 1983-1988 arası ekonomik göstergelerde önemli iyileşmeler sağlanmış, piyasa mekanizması enflasyon dışında görece başarılı sonuçlar üretmiştir. Bununla birlikte ücretler baskılanmış, iç talebin zayıf kaldığı ortamda gelir dağılımı konuları göz ardı edilmiş, döviz kurunun yükselmesine izin verilerek yurtiçi üretim, ihracata yöneltilmiştir. İhracata dönük büyüme modeli çerçevesinde ihracatın artması ve ithalatı karşılama oranının 1988’de %81 seviyesine çıkması ile Türkiye, dış çevreler (IMF ve Dünya Bankası vb.) nezdinde *neo-liberal ihracata dönük büyüme/kalkınma anlayışının başarılı bir model ülkesi* olarak dünyaya örnek gösterilmiştir. 7 Ağustos 1989’da yürürlüğe giren 32 sayılı Karar çerçevesinde Türkiye, uluslararası sermaye hareketlerinin önünü açmış ve TL’nin konvertibl olması için IMF’ye başvurmuştur. Türkiye’nin talebini onaylayan IMF kararı sonrası TL, Nisan 1990’da konvertibl para birimi olarak kabul edilmiştir.

1989 yılı, piyasa başarısı modeli olarak gösterilen Türkiye için dönüm noktası olmuş, 1982’de %30 seviyesine indirilebilen enflasyonun %50 civarında olduğu bir ortamda TL’nin konvertibilitesi ve artan kredi notu eşliğinde Türkiye’ye giren kısa vadeli sermaye akımları TL’nin değerlenmesine yol açmış, enflasyonun yarısı kadar TL’nin değer kaybettiği 1989-1993 arası ihracat 15,3 milyar dolara kadar çıkabilmiş, ithalat 29,5 milyar dolara yaklaşmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı %52’ye gerilemiştir. (TÜİK, 2014: 438) 1991’deki seçimlerle Türkiye’de koalisyonlar dönemi başlamış, siyasi istikrarsızlık ortamında ekonomik istikrarsızlıkların da artmasıyla 5 Nisan 1994 Kararları³ alınmak zorunda kalmıştır.

İktisadi büyüme oranı bu dönemde oldukça dalgalıdır. Kalkınma Bakanlığının TÜİK verileriyle uyumlu GSİYH serisine göre 1993’de %8 oranında büyüme sağlanmışken 1994’te küçülme oranı -%5,5 olmuştur. Enflasyon oranı 1994’te tüketici fiyat endeksine (TÜFE) göre %106 düzeyini aşmış, işsizlik oranı %9 civarında katılmıştır. Kişi başına gelirin bir geri bir ileri patinaj yaptığı bu dönemde kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYİH’ya oranı 1993’te %7,5 gibi oldukça yüksek düzeylere çıkmıştır (Demir & Üzümcü, 2001).

Özetle Türkiye’de 1980-1988 arası piyasa başarısından söz edilirken 1989-1994 dönemi ve ardından 2001 yılına kadar geçen siyasi ve ekonomik açıdan istikrarsız dönem; kalkınmacı devlet açısından piyasa başarısızlığı ve kamu başarısızlık unsurlarını birlikte içeren yıllar olmuştur. Çünkü ekonomik göstergelerdeki bu gelişmeleri piyasa başarısızlığı olarak değerlendirmek mümkün olmakla birlikte serbest piyasa ekonomisi koşullarının geçerli olduğu bu dönemde siyasi istikrarsızlıkların beslediği kamu açıkları ve artan rant kollama faaliyetleri yaşanmıştır. Enflasyon oranlarının çok yüksek olduğu bu dönemde devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) faizlerinin 1994’te %164’e yükseldiği düşünüldüğünde bunu bir tür kamu başarısızlığı olarak değerlendirmek mümkünse de son tahlilde bu dönemde neo-liberal kalkınmacı devlet, piyasa ve kamu başarısızlığını içeren kırık notlu karne almıştır.

Türkiye ekonomisinde 1991-2001 dönemi kayıp yıllar olarak değerlendirilmektedir. Bu durumun nedenleri arasında koalisyon hükümetlerinin 18 ay gibi kısa süren ömürlerinde ekonomi politikalarında istikrar sağlanamaması ve bu dönemde çok fazla ekonomik krizin⁴ yaşanması bulunmaktadır. Türkiye’de ekonomi üzerinde yükü artıran ve kamunun borçlanma ihtiyaçlarını artıran sorunlar 1994 Krizi ve 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi olmuş, mali ve parasal disiplinden uzaklaşma ve TL’nin

² Türkiye’ye verilen neo-liberal reçetenin uygulanabilmesi için siyasi istikrar gerektiği, Adalet Partisi lideri Başbakan Demirel ve ana muhalefet Cumhuriyet Halk Partisi lideri Bülent Ecevit’in birbiriyle kavgalı oldukları için 6 ay boyunca cumhurbaşkanı seçilemediği, bu nedenle Türkiye’de 12 Eylül 1980 darbesinin yapıldığı farklı çevrelerde yazılmaktadır. Bu görüşü doğrular biçimde 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile ülkede sağ-sol çatışması bitirilmiş, siyasi partiler kapatılmış, işçi kesiminin grev vb. eylemlerine bağlı emek piyasası istikrarsızlıkları bazı sendikalar kapatılarak kontrol altına alınmıştır. Faizlerin serbest bırakılması nedeniyle 1982’de yaşanan Bankerler Faciası dışında Bülent Ulusu’nun başbakan olduğu 1980-1983 ara rejim döneminde siyasi ve ekonomik istikrar sağlanmıştır (Demir ve Üzümcü, 2001).

³ İstikrarsız bir koalisyon döneminde alınan ve palyatif çözümler olduğu belirtilen 5 Nisan 1994 Kararları içinde yer alan devlete ait sosyal tesis ve lojmanların satılması, kamu personeli alımının durdurulması, kamu çalışanlarına beklenen enflasyon düzeyinde zam yapılması, KİT’lerin özelleştirilmesi, tarımsal sübvansiyonların bütçe ödeneği ile sınırlı olması gibi kararların bir çoğu tam olarak uygulanmasa bile neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışının krizler sonrası kamunun küçültülmesi talebini içerdiği ve kamu başarısızlığına atfı yaptığı söylenebilir.

⁴ Yaşanan krizler; 1991 Körfez Krizi; 1994 Krizi; 1997 Güney Doğu Asya Krizi; 1998 Rusya Moratoryumu; 1999 Büyük Marmara Depremi, Kasım 2000 bankacılık krizi ve Şubat 2001 döviz krizidir.

aşırı değerlenmesi 1993 sonrası kriz getirdiği gibi depremin yaralarını sarmak için 1999'da artırılan kamu harcamaları, KKBG'nin yükselmesine ve iç/dış borçlanma artışına yol açmıştır.

Ekonomik krizler ve depremin olumsuz etkisi nedeniyle mali disiplin ve enflasyonla mücadelede Aralık 1999'da açıklanan Enflasyonla Mücadele Programı'na (EMP) kadar önemli bir çaba ortaya çıkmamıştır. Ancak açıklanan programda Türkiye gerçeklerinden uzak biçimde (1 ABD doları ve 0,77 eurodan oluşan) kur sepetinin değeri 1,5 seneliğine (ilk 12 ay %10, sonraki 6 ayda %15 artış aralığında) sabitlendiği, TCMB ve bankalara likidite ile ilgili kısıtlar getirildiği için likiditenin daraltıldığı ortamda TL değerlenmiş, ithalat 2000 yılında %34 artışla 54 milyar dolara çıkarken ihracat önceki iki yılda olduğu gibi 26-27 milyar dolarda kalmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı %51'e gerilemiştir. İthalatı teşvik eden bu ortamda Kasım 2000'de açık pozisyonda yakalanan Demirbank, Halkbank gibi bankalar likidite sorunu yaşamış, faiz oranları aşırı yükselmiş, TCMB rezervleri 5,5 milyar dolar azalmış ve gecelik borçlanma faiz oranı %210'a çıkmıştır (Sungur, 2015). Şubat 2001'de anayasa kitapçığı fırlatma krizi, döviz krizine dönüşmüş, bankalar arası piyasada gecelik borçlanma faizleri %6200 seviyesine yükselmiş, EMP kur sepetini içeren yarı para kurulu rejimi terk edilmiş, dalgalı kura geçilmiştir. (Uygur, 2001). Bu ortamda yine Dünya Bankası Grubunda, ancak bu kez başkan yardımcısı pozisyonunda çalışan Kemal Derviş, Türkiye'ye davet edilmiş, hazırladığı neo-liberal Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) kapsamında enflasyonla mücadele, istikrarlı ekonomik büyüme ve sıkı maliye politikalarının uygulanması amaçlanmıştır (Taşar, 2010).

Türkiye'nin 2000 ve 2001 yılı ekonomi politikalarında IMF destekli iki paketin (EMP ve GEGP) etkili olduğu görülmektedir. Her iki paketin Türkiye örneğinde uygulama amacı Türkiye ekonomisini düzlüğe çıkarmak olsa da GEGP, yapısal düzenlemeleri içeren özelliği ile öne çıkmaktadır. Her iki paket de kamu başarısızlığına bağlanan yüksek enflasyon sorununu çözmeye odaklıdır. Bununla birlikte EMP çerçevesinde ithalatı patlatan döviz kuru sepetinin sabit tutulması, likidite sıkıntısı içinde bulunan bankaları koruyacak mekanizmaların olmaması yönü ile bir piyasa başarısızlığının ötesinde IMF politikasındaki bir öngörüsüzlük başarısızlığı olduğu belirtilmelidir. Ayrıca ithalat öncülüğünde 2000'de %6 oranında büyüyen Türkiye ekonomisinin 2001'de %6,4 oranında küçülmesinde bahane anayasa kitapçığı krizi olsa da EMP'nin Türkiye'ye uygun anti-enflasyonist program olmadığı eklenmelidir. Çünkü enflasyon oranı (TÜFE) 1999'da %65 iken EMP'ye rağmen 2000'de %55'e inmiş, 2001'de ortalama %55 olmuştur. Enflasyon yanı sıra işsizlik oranları 2001'de %11'e yaklaşması, kişi başı gelirin yerinde sayması ve KKBG/GSYİH oranının %12 civarına yükselmesi neo-liberal ekonomi politikalarının uygulandığı Türkiye'de piyasa ve kamu başarısızlıklarının bu yıllarda iç içe geçtiğini göstermiştir. Bu olumsuz göstergeler, devletin küçültülmesi gerektiğini savunan neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışının ürünüdür. Bu gelişmeler, kamu başarısızlığı kadar özellikle yanlış EMP bağlamında piyasaların aldatılamayacağını gösteren gelişmelerdir. Ancak toplumsal etkileri açısından oldukça olumsuzdur. Örneğin durumu kötüleşen/ıflas eden bir esnaf, Şubat 2001'de başbakanlık önünde yazar kasa fırlatmıştır.

Türkiye'de 3 Kasım 2002 seçimlerinde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) tek parti iktidarı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte günümüz itibarıyla Cumhuriyet İttifakı çerçevesinde devam etmekte ve siyasi istikrar sürmektedir. Recep Tayyip Erdoğan'ın önce başbakan sonra cumhurbaşkanı olduğu dönem boyunca ekonomi politikalarında dönemsel değişimler olmakla birlikte 1980'den beri Türkiye'de neo-liberal ekonomi politikalarının sürdürüldüğü görülmekte, ekonomik açıdan bu uzun dönemin alt dönemlerinde farklı ekonomik gelişmeler ön plana çıkmaktadır.

AK Parti'nin ilk dönemi (2003-2007), GEGP çerçevesindeki ekonomi politikalarına sadık kaldığı ve IMF'ye verilen taahhütlerin yerine getirildiği dönemdir. Bu yıllar mali disiplinle enflasyonun tek haneye indirildiği, ortalama %7 büyümenin sağlandığı, ihracatın genel olarak ithalattan fazla arttığı, ancak işsizlik oranında %10 civarındaki katılığın sürdüğü *işsiz büyüme dönemi* olarak nitelendirilmektedir (Üzümcü, 2018). IMF'nin faiz dış fazla hedefine sadık kalınarak bu dönemde mali disiplinden ödün verilmemesi sonucu Türkiye'nin kredi notu artmış, 2005'te imzalanan 6 milyar dolarlık yeni stand by antlaşması da olumlu olmuştur. Kemal Derviş'in GEGP çerçevesinde aldığı ve kullanılan 12 milyar SDR'nin ödemesi yapılmış, 2005 stand by antlaşması tutarının ise %25'i kullanılmıştır. 2008 küresel finans krizi sırasında IMF ile borç ilişkisine girilmemiş, 2008'deki küresel sistemik piyasa başarısızlığının Türkiye'ye olumsuz yansımalarına (ihracatın azalması, kredi kanallarının tıkanması vb.) karşı TCMB'nin politika faizi indirimleri ve mali paketlerle ekonomik krizin olumsuz etkileri (işsizlik

artışı, dış ticaretin azalması, sanayi üretiminin daralması vb.) yaklaşık bir yıl sonra atlatılmıştır. AK Parti yönetiminin neo-liberal ekonomi politikalarını savunan ekonomi kadrolarıyla ilk dönemindeki piyasa başarısızlığı sadece işsizlik oranının katılaşması olmuş, TCMB'nin enflasyon hedeflemesine geçtiği 2006'dan itibaren enflasyon ve faiz oranlarının düşmesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artışı ile CİB açıklarının finansmanı sağlanmış, ancak 2003-2007 döneminde TL görece değerlenmiştir.

27 Nisan 2007 e-muhtrası sonrası cumhurbaşkanını halkın seçmesi ile siyasi istikrarın sürdüğü 2008-2013 dönemi, ithalatın ihracattan görece daha fazla arttığı ve küresel finans krizi nedeniyle büyümede daha fazla dalgalanmanın görüldüğü yıllar olmasına karşın ilk dönemde olduğu gibi ekonomik performansın başarılı olduğu yıllar olmuştur. AK Parti yönetimi, ilk dönemden farklı olarak bu dönemde faiz dışı fazla ile ilgili hedefi olmasa bile mali disiplinden taviz vermeden sosyal devlet anlayışı çerçevesinde düşük gelir gruplarına yönelik sosyal yardımları artırmış, işsizlik oranlarının azaltılmasına yönelik istihdam artırıcı politikalar izlemiştir. IMF gibi uluslararası kuruluşlar, yapılan sosyal yardımları kamu başarısızlığına yol açabilecek verimsiz/etkinsiz kamu harcamaları, bir çeşit kamu başarısızlığı gibi görse de bu yardımları sosyal devlet anlayışının sonucu olarak görmek daha doğrudur.

AK Parti iktidarının ikinci dönemi TBMM'de 2011, cumhurbaşkanlığı açısından 2014'te sona ererken Mayıs 2013'te Gezi Parkı olayları ile başlayan toplumsal gerilim ve ardından FETÖ terör örgütünün kumpasları ekonomik açıdan iyi başlayan AK Parti iktidarı üçüncü döneminin sıkıntılı geçeceğinin habercisi olmuştur. Siyasi anlamda bürokraside kayırmacılığın FETÖ'yü güçlendirmesi ve 2014'e kadar bu yapının medya (gazete, TV), eğitim (üniversite, lise, kolej ve dersane vb.) alanlarda ekonomik açıdan güçlenmesine müsaade edilmesi bir rant kollama faaliyeti olarak kamu başarısızlığına işaretler. Hatta Recep Tayyip Erdoğan'ın bir konuşmasında "*ne istediler de vermedik ki*" demesi bu durumu teyit etmektedir. Bu yapının Türkiye'de neo-liberal ekonomik politikaların başarılı biçimde sürdürüldüğü bu dönemde sadece belirtilen medya ve eğitim gibi alanlarda değil emniyet ve askeriyede örgütlendiği 15 Temmuz 2016 darbe girişimiyle ortaya çıkmıştır. Başarısız da olsa 15 Temmuz darbe girişimi Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiş, 2016'da büyüme oranı %3,3 olmuş, güçlü iç talep artışının yaşandığı 2017'de %7,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Büyüme oranı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi seçimlerinin yapıldığı, Rahip Bronson olayı nedeniyle kur spekülasyonlarının yaşandığı 2018'de %4,7'ye inmiş, küresel talep daralmasının görüldüğü ve yeni ekonomi programı nedeniyle iç talebin kısıldığı 2019'da %0,9'a kadar inmiştir. Bununla birlikte düşük oranlı büyüme ve azalan ithalat nedeniyle 2019'da uzun yıllar sonra Türkiye, CİB fazlası vermiştir. Öte yandan büyüme oranlarındaki dalgalanma bir yere kadar telafi edilse bile enflasyon bu dönemin ve günümüzün önemli bir sorunudur. Örneğin darbe girişiminin yaşandığı 2016'da %8,5 olan enflasyon (TÜFE) oranı Rahip Bronson olayına bağlı kurlardaki aşırı yükselmenin fiyatlara etkisiyle 2018'de %20,3'e yükselmiştir (Üzümcü, 2022).

Türkiye'de son dönem ekonomi politikalarında yaşanan kamu başarısızlıklarıyla ilgili olarak Maliye Bakanlığı ve TCMB başkanı atamaları konusuna da değinmek gerekmektedir. 2018'den günümüze TCMB'nin bağımsızlığı ile ilgili kuşkulara yol açan göreve atama ve almalarla maliye bakanlığına geleneksel para/maliye politikaları izleyen bakanlar yerine gevşek para/maliye politikaları izleyen bakan ve başkanların atandığı yıllarda döviz kurlarının yükseldiği ve kurlardan fiyatlara geçiş etkisiyle enflasyonun arttığı görülmektedir. Dolayısıyla düşük gelir grubundaki insanların yüksek enflasyon nedeniyle alım güçlerinin azalması kamu başarısızlığını gösterdiği gibi TCMB'ye güvenin azalması anti-enflasyonist politikaların başarısını engelleyerek fasit dairenin sürmesine yol açmaktadır.

Ayrıca 2020'de Covid 19 pandemisi nedeniyle küresel tedarik zincirlerinin kırılması neticesinde emtia ve enerji fiyatlarının arttığı ortamda Eylül 2021'de Cumhurbaşkanı'nın faiz karşıtı politikalar izlenmesini istediğini deklare etmesi ve TCMB'nin politika faiz oranlarını düşürmesi sonrası Ekim 2021'de 9-10 TL civarındaki dolar/TL kuru 20 Aralık 2021'de 18 TL'ye kadar çıkmış, enflasyon hızla yükselmiştir. Faiz-enflasyon ilişkisine yönelik bu seçimin ekonomik sonuçları, piyasa başarısızlığı değildir. Aksine finans çevreleri rasyonel davranarak faizlerin düştüğü ortamda döviz yatırımı seçmiş, kurların yükseldiğini gören tasarruf sahipleri benzer tutum takınmıştır. Kurları tutmak ve enflasyonu indirmek için 21 Aralık 2021'de Kur Korumalı Mevduat (KKM) uygulamasına geçilmiştir. Faizlerin indirilmesi küresel konjonktüre ters bir tercihtir ve kurların/enflasyonun yükselmesi sonrası alınan KKM kararı da yanlış kur ve para politikası uygulaması olarak *kamu başarısızlığına* yol açmıştır.

2023 Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrası Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan, Maliye Bakanlığına geleneksel neo-liberal ekonomi politikaları izleyecek *yine uluslararası finans çevrelerinde itibarlı* Mehmet Şimşek’i ve onun referans olduğu Hafize Gaye Erkan’ı TCMB başkanlığına atamıştır. Bu atamalar sonrası ortodoks ekonomi politikalarına döneceği beklentisi oluşmuştur. Nitekim günümüzde %50’ye ulaşan enflasyon ortamında politika faizleri %25’e yükseltilmiş ve KKM’nin zamana yayılarak tasfiye edileceği açıklanmıştır. Bu gelişmeler, izlenen ekonomi politikalarında yanlıştan dönüldüğünü gösterse bile enflasyon sabit gelirleri perişan etmektedir ve KKM’nin tasfiyesinin mali yükünü tüm vergi mükellefleri üstlenecektir. Zengin insanlara yoksullardan kaynak aktarım mekanizmasına dönen KKM’nin tasfiyesi ve TCMB politika faizlerinin kademeli olarak yükseltilmesi kararları, ekonominin rasyonelleşmesi adına doğru yolda ilerlendiğini göstermektedir.

6. Tartışma ve Sonuç

Neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışında dışa açık/küreselleşmiş ekonomik kaynak kullanımı açısından küçültülmüş ekonomiler tercih edilmektedir. Neo-liberal kalkınmacı devlet görüşüne göre az gelişmiş ülkeler, küreselleşmiş dünyada serbest dış ticaret yapmaları ve piyasa ekonomisi kurallarını işlettikleri durumda kalkınabilirler. Ancak gelişmiş/kapitalist ülkelerin neo-liberal emperyalist politikaları az gelişmiş ülkelerin kalkınma imkânlarını sınırlamaktadır. Neo-liberal politikalarla üretimin küreselleşmesi, emek zengini az gelişmiş ülkeleri, gelişmiş ülkelerin üretim sahaları haline getirmektedir. Bu bağlamda neo-liberal kalkınma politikalarını az gelişmiş ülkelere reçete olarak sunan IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların gelişmiş/kapitalist ülkelere hizmet ettikleri söylenebilmektedir.

Öte yandan neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışının geleneksel kalkınmacı devlet anlayışına göre tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasında, kıt kaynakların etkin dağıtımı, uluslararası piyasalardan daha fazla pay alınması, refah artışı ve rekabetçi üretim noktasında daha üstün olduğu kabul görmektedir. Liberalizm taraftarlarına göre neo-liberal politikalar sayesinde az gelişmiş ülkeler uluslararası pazarlardan pay alabilmekte, tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun mal/hizmetlere erişimleri sayesinde refah artışı sağlayabilmektedir. Ancak bu noktada ülkelerin rekabet gücünün belirleyici olduğu unutulmaktadır.

Türkiye’de piyasa/kamu başarısızlıkları bağlamında geleneksel kalkınmacı devlet ve neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışının uygulandığı dönemlere bakıldığında geçen yüzyıllık sürede farklı dönemlerde Türkiye’nin kendi gerçekleri ve küresel konjonktürün belirleyici olduğu söylenebilir. Örneğin 1923-1929 döneminde liberal kalkınma/sanayileşme politikaları tercih edilmesine rağmen istenen ivme sağlanamamıştır. Bu bir piyasa başarısızlığı değildir, yeni kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti’nin imkansızlıklarının sonucudur. Liberal kalkınmacı devlet ile geleneksel kalkınmacı devlet arasında savrulmanın yaşandığı 1950-1960 dönemi politikalarını küresel konjonktür, 1955 sonrası Türkiye gerçekleri belirlemiştir. Geleneksel kalkınmacı devlet anlayışı 1930-1938 dönemi ve ilk iki beş yıllık kalkınma planları döneminde 1929 Dünya Buhranı ve dış çevrelerin kalkınma planları uygulama yönündeki teşvikleri ile uygulanmış ve başarılı olmuş, buna karşılık 1974-1980 döneminde geleneksel kalkınmacı devlet anlayışı Türkiye’de dış faktör (1973 petrol şoku) ve ülkeye has sorunların etkisiyle başarısız olmuştur.

Türkiye’nin 1980’den itibaren ekonomi politikalarını neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışıyla uygulamaya koyduğu, hükümetlerin genellikle piyasa dostu politikalar izlediği, ancak iç/dış krizler gibi nedenlerle ekonomi politikalarında ortaya çıkan değişimlerin bazen başarılı, bazen başarısız sonuçlar ürettiği söylenebilir. Bu bağlamda iktisadi büyüme, dış ticaret gelişmeleri gibi makroekonomik göstergelerde neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışı, 1983-1988; 2003-2007 ve 2010-2013 dönemlerinde başarılı sonuçlar üretirken diğer dönemlerde piyasa başarısızlığıyla iç içe geçmiş kamu başarısızlıkları oluşmuştur.

Öte yandan 1929 Büyük Buhranından Türkiye ekonomik olumsuzluklar anlamında fazla etkilenmemiş, ancak 1980 sonrası dışa açık bir ülke olarak bölgesel krizler (1991 Körfez Krizi) ve küresel sorunlardan (2007 küresel finans krizi, Covid-19, Rusya-Ukrayna savaşı) etkilenmekte ve Türkiye ekonomisinin kalkınma sürecinde iki ileri bir geri gitmesine yol açan sonuçlar üretmeye devam etmektedir.

Türkiye dâhil gelişmekte olan ülkelerde 1980’lerden beri uygulanan neo-liberal kalkınmacı devlet anlayışı, işsizlik ve yoksulluk gibi konuları göz ardı etmektedir. Gelişmiş ülkelerin yaşadığı 2008

küresel finans krizi gibi ekonomik sorunlar gündeme sıklıkla gelirken az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları ikinci plandadır. Uluslararası kuruluşlar az gelişmiş ülkelere standart dışı açık büyüme/kalkınma politikaları izlemelerini önermekte, oysa mevcut küresel sistemde bu önerinin uygun kalkınma reçetesi olamayacağı gerçeği ıskalanmaktadır.

Yeni kalkınmacı devlet anlayışı, üçüncü bir yol olarak bu gerçeği dikkate almakta ve kalkınma için daha gerçekçi öneriler getirmektedir. Örneğin devletin yeni kalkınmacı rolünün beşerî sermayeye yatırım yapmak, teknolojik gelişmeyi sağlayacak araştırma geliştirme faaliyetlerini desteklemek olduğunu belirtmekte ve stratejik dış ticaret politikaları izlemeleri önerisinde bulunmaktadır. Bu bağlamda cumhuriyetin yüzüncü yılını yaşadığımız bu dönemde Türkiye, yeni kalkınmacı devlet anlayışı çerçevesinde stratejik olarak desteklenmesi gereken üretim alanlarını belirlemeli, bu alanlarda görünür olmalı ve stratejik dış ticaret politikalarıyla teşvik etmelidir. Yeni kalkınmacı devlet anlayışı çerçevesinde stratejik tercihler yapılırken son dönemde ortaya çıkan krizlerden/pandemiden vb. olumsuz etkilenen başta gençler olmak üzere yoksul/işsiz kitlelerin durumunu iyileştirecek sosyal devlet politikalarının da her ne kadar IMF gibi uluslararası kuruluşlar kaynak israfı olarak görse de aynı kararlılıkla sürdürülmesinde fayda bulunmaktadır.

Kaynakça

- Abacı, B. (2012). Küreselleşme sürecinde neoliberal politikaların kalkınma üzerindeki etkileri: Türkiye örneği . Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Genel İktisat Programı Yüksek Lisans Tezi, Tez No: 333373.
- Acar, E. (2017). Neoliberalizm ve sosyal refah devleti ekseninde üçüncü yol yaklaşımı. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi- ICEBSS Özel Sayı, 18(1), 248-263. Erişim Adresi: <https://web.s.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=ce7a078f-0155-40f7-9333-e1997cb0cab6%40redis>.
- Bagchi, A. K. (2000). The past and the future of the develeopmental state. Journal of World-Systems Research, Special Issue: Festschrift for Immanuel Wallerstein – Part I, 6(2), 398-442. <http://jwsr.ucr.edu> adresinden alındı.
- Barbaroux, P. (2014). From market failures to market opportunities: Managing innovation under asymmetric information. Journal of Innovation and Entrepreneurship, 3(5), 1-15. Erişim Adresi: <https://innovation-entrepreneurship.springeropen.com/articles/10.1186/2192-5372-3-5>.
- Başoğlu, U., Ölmezoğulları, N., & Parasız, İ. (2001). Dünya Ekonomisi (2. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bator, F. M. (1958). The anatomy of market failure. The Quarterly Journal of Economics, 72(3), 351-379. Erişim Adresi: <https://www.jstor.org/stable/1882231>.
- Boratav, K. (1998). Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Demir, O. (1997). Ekonomide Devlet. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Demir, O., & Üzümcü, A. (2001). Türkiye’de Yaşanan Ara Rejimlerin Ekonomi Açısından Değerlendirilmesi. Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, 9(2), 1–19. Erişim Adresi: <https://idari.cu.edu.tr/igunes/makale/ararejim.doc>.
- Dikkaya, M., & Özyakışır, D. (2018). Türkiye Ekonomisinde Yeni Arayışlar: 1946- 1960 Dönemi. Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin İktisadi Tarihi (s. 119-141). içinde Ankara: Savaş Kitabevi.
- Dikkaya, M., & Üzümcü, A. (2017). Uluslararası Ticaret ve Finans (2. Baskı) . Ankara: Savaş Kitabevi.
- Doğan, A. (1983). 1980 Sonrası Türk Vergi Politikası. Ankara: Maliye Dergisi Maliye Tetkik Kurulu Yayınları Sayı : 63.
- Doğan, A., & Öztürk, N. (2010). Yeni kalkınma kuramları. Bütçe Dünyası Dergisi, 33, 35-55.
- Göç, B. (2022). Neoliberal politikaların gelişmekte olan ülkelerin gelir dağılımı üzerine etkileri: Türkiye örneği. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi BD Yüksek Lisans Tezi, Tez No: 735132.

- Gül, H. (2007). ABD örneğinde üçüncü yol: Yoksulluğa ve eşitsizliğe yaklaşımı ve yeni sağ ile bir karşılaştırma. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34, 195-215. Erişim Adresi: <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/58435>.
- Kaynak, M. (2020). Kalkınmacı devletin ekonomi politikası. *Ekonomi-tek*, 9(2), 59-99. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ekonomitek/issue/62302/935376>.
- Keech, W. R., & Munger, M. C. (2015). The anatomy of government failure. *Public Choice*, 164, 1-42. doi:10.1007/s11127-015-0262-y.
- Keech, W. R., Munger, M. C., & Simon, C. (2012). Market failure and government failure. *Public Choice World Congress-Public Version 1.0—2-27-12*, (s. 1-43). Miami. Erişim Adresi: <http://michaelmunger.com/papers/keechmungersimon.pdf>.
- Krueger, A. O. (1990). Government failures in development. *Journal of Economic Perspectives*, 4(3), 9-23. doi:10.1257/jep.4.3.9.
- Le Grand, J. (1991). The theory of government failure. *British Journal of Political Science*, 21(4), 423-442. doi:10.1017/s0007123400006244.
- Mihalache, R. P., & Bodislay, D. A. (2019). Government failure vs. Market failure: The implications of incomplete information. *Theoretical and Applied Economics*, 2(619), 91-104. Erişim Adresi: [https://ideas.repec.org/a/agr/journal/vxxviiy2019i2\(619\)p91-104.html](https://ideas.repec.org/a/agr/journal/vxxviiy2019i2(619)p91-104.html).
- Öğüt, M. (1998). Kalkınma teorilerinde paradigma arayışları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD Doktora Tezi*, Tez No: 72870.
- Özkıvrak, Ö. (2018). Piyasa başarısızlığına dayalı devlet müdahalesine iki farklı yaklaşım: Refah teorisi ve kamu tercihi teorisi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergisi*, 7(2), 39-54. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyaibf/issue/43037/498091>.
- Öztürk, N. (2004). Piyasa başarısızlıkları. *Öneri*, 6(21), 173-187. doi: 10.14783/maruoneri.680192.
- Savrul, B., Özel, H. A., & Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 55- 77. Erişim Adresi: <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423901646.pdf>.
- Sloman, J. (2006). Asymmetric information and market failure. *Teaching Business & Economics*, 10(3), 11-12. Erişim Adresi: <https://www.proquest.com/openview/eeb43c1ac49cb189feac56e3c6884f6a/1?cbl=33585&pq-origsite=gscholar>.
- Sungur, O. (2015). 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler. *Toplum ve Demokrasi*, 9(19), 243-269. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/toplumdd/issue/22712/242420>.
- T. C. Kalkınma Bakanlığı. (2015). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2014*. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). *İstatistik Göstergeler 1923-2013*. Ankara: TÜİK, Yayın No: 4361.
- Taşar, M. O. (2010). Türkiye'nin güçlü ekonomiye geçiş programı ve makroekonomikl analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 76-97. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/niguiibfd/issue/19746/211350>.
- Tokgöz, E. (1997). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Uygur, E. (2001). *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Üzümcü, A. (2008). *Türkiye'de Ulusal Ekonominin İnşası: 1923-1945 Dönemi, Türkiye'nin Ekonomi-Politikası 1923-2007* (s. 65-104). içinde Ankara: Orion Yayınları.
- Üzümcü, A. (2018). *İktisadi Büyüme* (3. Baskı) . İstanbul: Beta Yayınevi.

- Üzümcü, A. (2018). Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Kalkınma Dinamikleri. Türkiye Ekonomisi: Sektörel Yaklaşım (s. 3-25). içinde Ankara: Savaş Yayınları.
- Üzümcü, A. (2022). 28 Şubat Süreci, E-Muhtıra ve 15 Temmuz FETÖ Darbe Girişiminin Ekonomi-Politik Analizi. ESAM Ekonoik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(1), 74-121. Doi: <https://doi.org/10.53662/esamdergisi.1035741>.
- Vatn, A., & Bromley, D. W. (1997). Externalities- A market model failure. Environmental and Resource Economics, 9, 135-151. doi:10.1007/BF02441375.
- Winston, C. (2006). Government Failure versus Market Failure: Microeconomics Policy Research and Government Performance. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Wolf, R. C. (1989). Markets or Governments: Choosing Between Imperfect Alternatives . Cambridge: MIT Press.

Research Article

Piyasa Başarısızlığı Versus Kamu Başarısızlığı: Keynesyen Müdahaleci Devlet Anlayışı ve Neo-liberal Kalkınmacı Devlet Anlayışına Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Türkiye Örneğinde Eleştirel Bir Bakış⁵

Market Failure Versus Government Failure: A Critical Overview of the Keynesian Interventionist State Concept and the Neo-liberal Developmentalist State Concept in the Centenary of the Republic of Türkiye

<p>Adem ÜZÜMCÜ Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman adem.uzumcu@hbv.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-8699-053X</p>	<p>Dilan ÖZDEMİR Arş. Gör., Tarsus Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik dilanozdemir@tarsus.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-1390-5162</p>
--	--

Extensive Summary

According to classical economists such as Smith, Ricardo, Marshall, Hayek and Friedman, who advocated liberal thought, the economy is regulated by the invisible hand, i.e. markets. The flexibility of prices in the goods market, interest rates in the money market and wages in the labor market ensure the regulatory role of markets. Markets ensure optimal production/consumption under perfectly competitive market conditions, and social welfare is maximized through efficient resource allocation. Therefore, according to classical economists, the state is only responsible for ensuring internal and external security and providing the legal framework that protects the market order. But are these predictions of classical economists about markets correct? Do markets, which are celebrated by classical economists, always produce efficient outcomes? The answer to these questions can be stated as no.

Globalization has created a structure in which the borders between countries are removed and access to resources is easier. For countries, concepts such as development and development are important both for stakeholders in that country and for institutions and states with international influence. The concepts of market failure and government failure, which affect economic development, appear as processes that need to be managed and measures taken. These concepts can be managed through policies and strategies implemented by countries. Economically successful countries increase their welfare level and thus have a say in the global economic system as developed countries. With development theories, the policies of countries are managed and changes in their perspectives are experienced. Especially with the digitalization process in the 2000s, critical perspectives are offered to countries.

Economic development refers to increasing the welfare level of countries in socio-economic areas by making optimal use of production factors and resources. In the context of state-development relations, three main development approaches can be mentioned. Among these approaches, the traditional developmentalist state approach, which is based on the Keynesian framework, advocates the public sector to be more active in the economy; the neo-liberal development approach advocates reducing the role of the public sector in the market and downsizing the state; and the new developmentalist state approach advocates a balanced reflection of these two views on the market. Today, countries aim to

⁵ Bu çalışma, 23-25 Ekim 2023 tarihinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Akademi İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

develop by developing socio-economic policies in line with inclusive growth and the new developmental state approach. In this context, the criteria for success are the correct/effective functioning of the market mechanism, positive developments in socio-economic indicators and the achievement of economic goals/objectives.

Neo-liberal economic/development policies implemented by developed countries were presented as the only prescription for underdeveloped/developing countries by international financial institutions such as the IMF and the World Bank after the 1982 world debt crisis. In the neo-liberal developmentalist understanding of the state, the effectiveness of the state in the socio-economic field is limited. With the understanding of minimum state intervention, economic efficiency and social welfare can be increased by transferring public enterprises to the private sector (privatization). However, even if state management is terminated with the aim of downsizing the state, the regulatory role of the state should be preserved against the possibility of excessive price practices and cartel formation by the private sector.

The 1973 Oil Crisis, in which oil prices quintupled, introduced the concept of stagflation to the economic literature and helped the neo-liberal views put forward by monetarists, neo-classical economists and supply-side economists, who argued that the state should not intervene in the markets, to find supporters. Supporters of neo-liberal views argue that state interventions in the economy distort the market rather than regulate it. In this context, they emphasize the need to reduce the role of the state in the economy through the concept of government failure. According to neo-liberal thinkers, government failures can occur in various forms such as excessive bureaucracy, over-centralized structures, corruption and rent-seeking activities of the state in the economy. Therefore, according to the neo-liberal understanding of economy and development, the role of the state in the economy should be reduced, for example, privatization practices should be implemented, prices/interest/wages should be determined under market conditions, tax rates and public expenditures should be reduced simultaneously, and open economy policies should be preferred instead of import substitution industrialization policies. The 1982 world debt crisis, which affected many underdeveloped and developing countries, led to the imposition of neoliberal economic and development policies on these countries by international financial institutions such as the IMF and the World Bank. Turkey, on the other hand, was the country that took its share of this development two years earlier by switching from the traditional developmentalist state approach to neo-liberal economic and development policies with the January 24, 1980 Decisions. Although privatization practices in Turkey have gained momentum since the end of the 1990s, the process of liberalization of markets, deregulation of prices and interest rates, and the transition to export-oriented growth and development policies that are open to foreign markets started in 1980.

With the January 24, 1980 Decisions, Turkey also took its share of this development two years ago by shifting from the traditional developmentalist state approach to neo-liberal economic policies. Although privatization practices in Turkey have gained momentum since the end of the 1990s, the liberalization of markets, deregulation of prices and interest rates, and the transition to export-oriented growth and development policies in the neo-liberal framework started in 1980. The neo-liberal developmental state approach, which has been applied in developing countries including Turkey since the 1980s, ignores issues such as unemployment and poverty. While economic problems such as the 2008 global financial crisis experienced by developed countries and global regulations that may benefit these countries are frequently on the agenda, the development problems of underdeveloped countries are put on the back burner. Since international organizations such as the IMF and the World Bank are dominated by the neo-liberal paradigm, underdeveloped countries are generally recommended to follow standard open-export growth/development policies, while the fact that this recommendation cannot be a development prescription for underdeveloped countries without changing the current global system is missed.

The new developmentalist understanding of the state takes this reality into account as a third way, both criticizing the other two approaches and offering more realistic proposals for development. In particular, it states that the new developmentalist role of the state is to invest in human capital, support research and development activities that will ensure technological development, and contribute to global efforts to establish a fairer foreign trade system in order for middle-income developing countries to join the ranks of rich/developed countries, and recommends that developing countries pursue strategic foreign trade policies in strategic areas that will add future wealth to developing countries. In this context, in

this period of the centenary of the republic, Turkiye should identify the production areas that need to be strategically supported within the framework of the new developmentalist state approach, be more visible in these areas and protect/encourage these areas as much as necessary with strategic foreign trade policies. While making strategic choices within the framework of the new developmental state approach, it would be beneficial to continue with the same determination the welfare state policies that will improve the situation of the poor and unemployed masses, especially the youth, who have been adversely affected by the crises/pandemics etc. that have recently emerged locally or globally in Turkiye, even though international organizations such as the IMF see them as inefficient public expenditures and waste of resources.